

Олександр Олександрович Южно,

*доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки (професор);*

 <https://orcid.org/0000-0002-4771-0531>,
e-mail: oleksandruhno2@gmail.com;

Георгій Володимирович Смирнов,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки (старший викладач);*

 <https://orcid.org/0000-0002-9868-9330>,
e-mail: Smirnovgeorg64@gmail.com.

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
ПИСЬМОВОЇ МОВИ ТА ПОЧЕРКУ В ДОСУДОВОМУ
РОЗСЛІДУВАННІ**

Досліджено генезис законодавчого регулювання криміналістичного дослідження письмової мови та почерку з метою їх удосконалення і подальших перспектив використання у криміналістиці та судовій експертології. Визначено історичні етапи виникнення та проаналізовано наукові позиції вчених щодо розглянутих питань. Окреслено завдання щодо вдосконалення знань субкультури при розслідуванні кримінальних правопорушень. Досліджено напрями щодо виявлення та підготовки до проведення експертизи письмової мови й почерку, враховуючи сталі і новітні способи вчинення злочинів із використанням комп'ютерної техніки, мобільного зв'язку та інших досягнень цифровізації й обрання тактичних слідчих (розшукових) дій. Встановлено особливості методів криміналістичного дослідження об'єктів письмової мови та почерку, при створенні яких застосовувалися звичайні або підроблені письмові документи. Особливу увагу приділено питанням незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин із зони бойових дій. За результатами дослідження напрацьовано авторські наукові пропозиції та запропоновано шляхи вирішення окреслених проблемних питань.

Ключові слова: мова, почерк, письмо, графічне відображення, ознаки, криміналістичне дослідження, експертиза, ідентифікація, субкультура.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Використання письмової мови та почерку, методів психолінгвістики в судовій експертології, криміналістиці, досудовому розслідуванні стосується не лише методів їх дослідження з точки зору

експертної та слідчо-судової практики, а й системи мовних характеристик, які сприяють ідентифікації особи та можуть бути співвіднесені з аналогічними системами у криміналістиці. Слідчий, дознавач, експерт звертаються до мови як до відповідного джерела інформації, вона дає можливість ідентифікувати й оцінити не лише особу підозрюваного, а і його зовнішність, психічний і фізичний стан, стать тощо, що є важливим для обрання відповідної тактики проведення слідчих (розшукових) дій. Для слідчого, дознавача, оперативного працівника, експерта мова, зокрема українська (якою провадиться слідство), є важливою як один зі способів установлення, розшуку та ідентифікації правопорушника. Враховуючи генезис та нові види спілкування за допомогою мобільного та інших видів зв'язку, мережі Інтернет, що використовуються злочинцями з метою підготовки, вчинення злочинів, реалізації викраденого, приховування слідів і предметів злочину, психічного і фізичного впливу на потерпілих і свідків, указаний напрям має перспективи в подальших наукових дослідженнях, удосконаленні методик із розслідування кримінальних правопорушень, виборі відповідної тактики проведення слідчих (розшукових) дій, а також плануванні та проведенні гласних і негласних слідчих (розшукових) дій. Ще не достатньо дослідженими, а отже, перспективними в контексті порушених у статті проблемних питань є різновиди письма в субкультурній мові та малюнках злочинного тагування. Однак наше дослідження не може бути проведено без урахування особливостей воєнного стану і без використання історичного досвіду, що сприятиме науковій розвідці в перспективних напрямках.

Стан дослідження проблеми

Питання криміналістичного дослідження письмової мови взагалі та почерку зокрема досліджувались як національними криміналістами, так і іноземними вченими, зокрема В. В. Бірюковим, Т. П. Бірюковою, П. Д. Біленчуком, А. П. Гелем, С. М. Вулом, О. О. Давидовим, А. В. Іщенком, М. І. Клименком, К. М. Ковальовим, В. В. Коваленком, Б. М. Комаринцем, В. Е. Ляпечивим, А. Ю. Семеновим, М. В. Салтевським, А. Д. Стецькевичем, Т. В. Тимофєєвим, Ш. Н. Хазієвим, С. А. Ціпенюк, В. Ю. Шепітьком, Н. Н. Шведовою, С. Б. Шашкіним, М. Г. Щербаківським та ін. Утім, зменшення наукових публікацій і досліджень останнім часом у цьому напрямі та розгляд порушених у статті проблемних питань підтверджує актуальність, доцільність і перспективи подальших наукових розвідок. При цьому дослідникам слід урахувувати нові різновиди створення правопорушниками документів та інших видів мовної інформації з використанням сучасних досягнень науки й техніки (електронні документи і підписи, платіжні картки тощо), виявлення яких може лише допомогти досудовому розслідуванню орієнтовно ідентифікувати підозрювану особу. Крім того,

існує доцільність досліджувати окреслені питання і з огляду на запроваджений в Україні воєнний стан, оскільки, на жаль, відбувається витік стрілецької та іншої зброї з місць забезпечення, логістики та розташування бойових частин внаслідок недоліків і злочинних дій при їх обліку та обігу, що забезпечується за допомогою зробленої письмової документації командирами різних ланок, матеріально відповідальними особами. При цьому слід враховувати, що вказані документи, заповненні власноруч у письмовому вигляді на відповідних службових бланках, використовують в окремих випадках і у злочинних цілях або через злочинну халатність, що є також перспективним напрямом наукових досліджень, зокрема після закінчення воєнного стану, оскільки вилучення з незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухових речовин буде мати, як показує криміногенна обстановка, значні масштаби.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є наукове вивчення сучасного стану, перспектив і напрямів криміналістичного дослідження письмової мови та почерку при розслідуванні кримінальних правопорушень в Україні з урахуванням їх генезису виникнення і розвитку. Відповідно до поставленої мети окреслено такі *завдання*: дослідження національних історичних і сучасних криміналістичних та інших джерел, зокрема використання у кримінальному процесі української мови, щодо вказаних питань у різних напрямках, а також у криміналістиці, судовій експертології, кримінальному процесі та інших галузях; напрацювання певних пропозицій, рекомендацій з метою перспектив їх використання в теорії криміналістики, судовій експертології, правозастосовній діяльності експертних установ, органів дізнання та досудового розслідування тощо.

Наукова новизна дослідження

Досліджено генезис законодавчих, теоретичних питань із виникнення, розвитку, вдосконалення та становлення письмової мови й одного з її елементів – почерку, використання такої мови й елементів у злочинних діях, а також механізм їх виявлення та особливості методології криміналістичного експертного дослідження з метою ідентифікації особи виконавця та використання при досудовому розслідуванні. Окремо проаналізовано генезис формування та використання документознавства на історичній території країни в державній, службовій діяльності та протидії злочинності. Як один із перспективних напрямів досліджено генезис і використання поширеного у злочинному середовищі субкультурного письма та мови татуювання з метою ідентифікації раніше засуджених та інших осіб. Виокремлено новітні напрями щодо використання злочинцями сучасних досягнень науки

і техніки, мережі Інтернет, мобільного та інших видів зв'язку для передачі мовної інформації при підготовці та вчиненні кримінальних правопорушень, особливості їх документування, експертного дослідження криміналістичними засобами та перспективи використання у правозастосовній діяльності та судовій експертології. З'ясовано окремі особливості використання письмової мови, почерку при обліку та незаконному обігу зброї, боєприпасів, вибухових засобів тощо, вчиненні злочинів і протидії ним криміналістичними засобами під час дії воєнного стану, запропоновано превентивні заходи.

Виклад основного матеріалу

Питання підготовки та проведення криміналістичного дослідження документів і почерку й удосконалення цього напрямку в судовій експертології, кримінальному провадженні були завжди актуальними у криміналістиці, правозастосовній діяльності, досудовому розслідуванні і судовому розгляді кримінальних проваджень по суті. Не випадково вчені наголошували, що справедлива система кримінального правосуддя, складовою якої є розслідування кримінальних правопорушень, сприяє посиленню довіри суспільства та формує повагу до законності й порядку в країні. Належне функціонування органів Національної поліції України є необхідною умовою захисту конституційного ладу, дотримання прав і свобод людини та громадянина. Від ефективності її органів безпосередньо залежить успішність реалізації національних інтересів і стабільність суспільного розвитку [1, с. 9]. За нашими дослідженням встановлено, що звернення слідчого, дізнавача, прокурора, суду до витоків і вдосконалення культури мовлення, паралінгвістичних, екстралінгвістичних, психологічних, субкультурних знань, криміналістичних і експертних досліджень, використання спеціальних знань з письмової мови та почерку при досудовому розслідуванні є доволі поширеним, і кожного року потреба в цьому зростає. Сьогодні слід наголосити, що розширення цього напрямку в теорії, законодавстві і у правозастосовній діяльності зумовлено стрімким розвитком і вдосконаленням сучасних засобів зв'язку, зокрема мобільного, мережі Інтернет, телекомунікаційних технологій, цифровізацією в усіх сферах суспільного життя й життєдіяльності. Електронні документи, платіжні картки та електронні підписи стали використовуватися у злочинних намірах і діях, що вимагає вивчення цього питання та запровадження у криміналістиці, судовій експертології та слідчо-судовій практиці нових методів із метою ефективного викриття, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень. Окреслені питання потребують подальшого розширення наукових досліджень у сфері криміналістики, судових експертиз та інших галузей науки [2, с. 291–299]. Як свідчать дослідження, генезис появи письма, почерку, документознавства й початок зародження їх вибіркового експертиз

пропонується класифікувати відповідно до таких історичних етапів: 1) виникнення каліграфії як основи письмової мови (VII ст.); 2) становлення князівського, козацького й державного діловодства та мови в країні на основі канцелярських традицій (X–XIV ст.); 3) становлення приказного діловодства й письма (XV–XVII ст.); 4) становлення колезького діловодства й письменності (XVIII ст.); 5) запровадження міністерського діловодства, письма та їх експертного дослідження (початок XIX – XX ст.); 6) формування та дія авторитарного радянського діловодства, вдосконалення його експертного дослідження, поява окремих видів експертиз (XX ст.); 7) поновлення української мови і письма як державних та створення й удосконалення державного та відомчого національного діловодства (1991 рік – дотепер) [3, с. 6–11; 4, с. 3–13; 5, с. 32, 39]. Дослідження генезису зародження й використання мовних наукових знань з історії криміналістики та судової експертизи сприяє порівняльному аналізу і подальшим дослідженням та удосконаленню цього напрямку, а також поширенню методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у криміналістиці, судовій експертології та правозастосовній діяльності в сучасному стані.

З'ясовано, що одним з основних різновидів письмової мови є графічне відображення письма конкретною особою, яке є по суті індивідуальним виконанням певного виду тексту, листа чи документа або якоїсь письмової інформації. У класичних криміналістичних наукових роботах почерк визначається як індивідуальна система рухів для кожного, хто здійснює виконання письма, що ґрунтується на письмово-рухових навичках, інших прийомах, за допомогою яких фіксуються рукописні повідомлення. Почеркознавчі дослідження ґрунтуються на закономірностях, основу яких становлять такі властивості почерку, як індивідуальність, динамічна стійкість і вибіркова мінливість [6, с. 220–221], і ми підтримуємо цю думку.

Щодо перспектив використання документів письма та почерку слід зазначити, що слідчому, дізнавачу, оперативному працівнику, прокурору, слідчому судді, судді для виконання своїх повноважень потрібно мати спеціальні знання щодо формування документознавства, письма та почерку. Документознавство – це комплексна наука, яка досліджує документ як джерело інформації та засіб соціальної комунікації і вивчає в історичному, сучасному й прогностичному плані процеси створення, поширення та використання документованих джерел інформації в суспільстві. Предметом цієї науки є створення наукового знання про документ і закономірності створення й функціонування документів в суспільстві в єдності їх інформаційної та матеріальної складових. Об'єктом є окремі документи та їх сукупність у суспільстві. Методики документознавчих досліджень – це

способи, прийоми вирішення конкретних наукових завдань. Під час досудового розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, здійснення та забезпечення заходів кримінального провадження тощо виникає потреба у вилученні певних документів, зокрема: документів, що підтверджують особу (серед яких можуть бути підроблені документи); документів на право управління певним видом автотранспорту, володіння мисливською зброєю або на право займатись певним видом діяльності; документів, що надають право на пільговий проїзд у місцевому електро-, автотранспорті; актів ревізій, інвентаризацій та ін. У зв'язку зі зміною чинного законодавства, вдосконаленням регламентації адміністративно-розпорядчої та іншої діяльності, адміністративно-територіального устрою, реформуванням правоохоронних органів, прокуратури, судових інстанцій постійно змінюються і документи в їхньому обігу, тому вищезазначені та інші посадові особи повинні бути обізнаними в нових та попередніх вимогах до таких документів. Питання документування управлінської діяльності МВС України регулюються відповідним наказом¹.

Слід мати на увазі, що в досудовому розслідуванні використовують і ті документи, які регулювали правовідносини до змін у законодавстві, оскільки певні особи ухилялись від слідства та суду, міняли місце реєстрації (зокрема перебували за кордоном), приховували вчинення злочину в минулі роки та інші обставини. Крім того, такі документи використовують також при вирішенні питань щодо спливу строків давності у провадженнях.

Міністерство внутрішніх справ України та Національна поліція оперує у своїй діяльності різноманітними обліками, зокрема криміналістичними, реєстрації власників автотототранспорту, мисливської, спортивної та інших видів зброї, а також іншими обліками, що використовують у правозастосовній та іншій діяльності як джерело інформації для правоохоронців, оперативних працівників і досудового розслідування тощо. Різновид мови та почерку – це засіб закріплення різними способами на спеціальному матеріалі інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності і розумової діяльності людини; таку інформацію розташовують відповідно до наперед визначеної схеми, обов'язкової для всіх укладачів [6, с. 204–211].

У криміналістичному документознавстві поняття «документ» тісно пов'язане з поняття «письмо». Письмо – це засіб відображення думок людини за допомогою мови і спеціально створеної системи умовних позначок (письмових знаків, писемності), що дозволяє закріплювати

¹ Про деякі питання документування управлінської діяльності в МВС України : наказ МВС України від 29.07.2019 № 630.

мову в часі і передавати її на відстань. Розрізняють два види письма – змістовний (інтелектуальний) і графічний (почерк), останній з яких є динамічним. Певна кількість документів є рукописними, проте їхня кількість зменшується. Тому при їх дослідженні вивчають елементи почерку особи, яка їх виконала. Наприклад, при огляді місця події самогубства біля трупа виявлено посмертну записку, але, зі слів родичів, за почерком вона не схожа на таку, яку виконав самогубець, у зв'язку з чим слід призначити почеркознавчу й авторознавчу експертизи. При таких дослідженнях суттєве значення має встановлення джерел почерку конкретної людини для ідентифікації виконання письмового документа. Встановлення почерку – це з'ясування динамічних навичок людини, що відбуваються в рукописному тексті при його виконанні. У результаті формування письмово-рухових навичок виконавця його почерк набуває таких властивостей: 1) індивідуальність, або неповторність; 2) відтворюваність; 3) зміна почерку як засіб пристосування виконавця до різних умов виконання рукопису; 4) динамічна стійкість – відтворюваність, повторюваність властивостей, ознак почерку в межах ідентифікаційного періоду [6, с. 204–211].

Виявлення та розшук невідомих виконавців злочинних дій за ознаками почерку включає в себе чотири етапи роботи з документами – речовими доказами, зокрема: 1) огляд і вивчення документа (у разі необхідності із застосуванням приладів, що збільшують зображення, і спеціального освітлення); 2) складання розшукової таблиці; 3) перевірка почерків у документах, виконаних різними виконавцями; 4) призначення та проведення почеркознавчої або авторознавчої експертизи (залежно від слідчої або оперативно-розшукової ситуації). При складанні розшукової таблиці до неї включають 5–10 окремих ознак почерку, що є найбільш стійкими та виразними. Вона може містити найбільш характерні ознаки письмової мови конкретного або ймовірного підозрюваного (стійкі помилки при написанні слів, речень, особливості лексики, використання певних діалектів) та окремі загальні ознаки. На зворотному боці розшукової таблиці закріплюють в установленому порядку фотокопію(ї) документа(ів) – речового доказу, а в разі потреби – у детальному, вузловому вигляді [6, с. 204].

Сьогодні суттєве та перспективне значення має криміналістичне дослідження письма та почерку українською мовою, оскільки останнім часом український правопис змінився. Діловодство, зокрема у кримінальних провадженнях, відповідно до вимог законодавства здійснюється державною мовою, якої слід дотримуватись й у побуті, спілкуванні в торговельних, розважальних та інших місцях одночасного перебування осіб різних категорій. Водночас населення в деяких регіонах історично розмовляє українською мовою, тому доцільно звернутись до наукових розвідок певного історичного часу та

врахувати криміналістичний досвід у цьому напрямі. Так, зокрема, досліджуючи окреслене питання, М. І. Клименко наголошував, що письмова мова розглядається як особлива мовна норма, що реалізується в письмовому тексті зі своїми засобами виразу. Зокрема, він зауважив, що в рукописах українською мовою потрібно виокремлювати подвійні помилки: 1) діалектні помилки, зумовлені місцевою вимовою; 2) граматичні помилки, зумовлені неправильним засвоєнням граматичних правил. Це також впливає і на регіональні особливості виконання письма та мови. Зокрема, яскраво це можна побачити в сільській місцевості, де відступ від норм літературної мови проявляється в усній розмові. При цьому науковець детально класифікував особливості письмової і усної мови за певними регіонами України [7, с. 178–183].

Крім цього, М. І. Клименко та С. А. Ціпенюк навели приклад встановлення виконавця письмового документа. При проведенні судової авторознавчої експертизи за постановою слідчого Острожського району Рівненської області з нерозкритого вбивства експерт надав висновок, що почерк підозрюваного на клаптиках паперу, знайдених при огляді місця події, котрі він залишив у потерпілої, може належати місцевому мешканцю, який використовував при їх написанні місцевий (змішаний український літературний і західноукраїнський місцевий) діалект. Висновки попередньої експертизи, проведеної при початкових слідчих діях, після проведення комплексу оперативно-розшукових заходів, встановлення вільних і відібрання експериментальних зразків почерку в подальшому розслідуванні підтвердилися [8, с. 157–158]. Тому, на нашу думку, здобутки вчених у питаннях, окреслених нами, мають актуальність і суттєве значення й сьогодні.

З метою характеристики різновидів документів слід зауважити, що останніми роками в державних, економічних та інших відносинах запроваджують альтернативні паперовим носії інформації, які все частіше стають об'єктом злочинного посягання або знаряддям злочину. До таких документів належать електронні документи та банківські платіжні картки. Відповідно до законодавства електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, виключно з обов'язковими його реквізитами, зокрема з електронним цифровим підписом автора, без яких він не матиме юридичної сили. Особливістю такого документа і підпису є те, що вони виконуються не на папері й без використання людиною своїх індивідуальних рухових навичок, тому їх не можна прирівняти до власноручно виконаних, окрім електронного підпису. Утім, це питання має свої особливості та потребує окремого вивчення, оскільки виходить за межі завдань цієї статті.

Не можемо оминати й актуальне сьогодні питання, пов'язане з воєнним станом, запровадженим на території нашої країни. Починаючи

з 2014 р. (початок воєнних дій у зоні АТО, ООС), правоохоронці все частіше стали реєструвати факти незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин та засобів, а також випадки зловживання та халатності відповідної категорії військовослужбовців та інших осіб. Крім того, сьогодні ситуація лише загострилась. Причинами й умовами, що сприяли вчиненню таких видів злочинів, є те, що у 79,9 % випадків зброя, боєприпаси й вибухові речовини потрапляли із зони АТО та ООС. Так, за період 2014–2017 рр. була зареєстрована така кількість фактів незаконного обігу зброї: 2014 р. – 4 341 випадок, 2015 р. – 5 743, 2016 р. – 6 087, 2017 р. – 7 855, що сприяло збільшенню кількості вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів із застосуванням військової вогнепальної зброї [9, с. 2–4]. Така ж тенденція спостерігається і сьогодні, оскільки вищенаведені причини й умови, враховуючи воєнний стан, не усунені. Після початку повномасштабної агресії росії проти України з 24 лютого 2022 р. витік вказаних небезпечних предметів збільшився, зокрема він склав: 91,9 % випадків – з території ведення воєнних дій і операцій, з тилкових частин, напрямів їх логістичного постачання у зв'язку з порушенням порядку ведення обліку і незаконного списання втраченого, пошкодженого чи приведенного в непридатний стан майна, чому сприяє зловживання службовим становищем з боку матеріально-відповідальних військових осіб у підрозділах; 6,3 % – із деокупованих територій, де вони були знайдені цивільними особами за період ведення на них воєнних дій; 1,8 % – іншими каналами незаконного обігу. Однією з причин такого становища стало те, що на державному рівні відповідними міністерствами, починаючи з 24 лютого 2022 р., не було організовано повного й чіткого персонального обліку виданої стрілецької зброї, боєприпасів та військового спорядження для учасників тероборони та інших громадян, і це питання підлягає подальшому вивченню. При досудовому розслідуванні таких видів призначається криміналістичне дослідження документів з обліку, обігу вказаних небезпечних предметів, які заповнюються на відповідних бланках матеріально відповідальними військовими особами власноруч. Тому криміналістичне дослідження почерку виконавців таких документів має значення й певні особливості. При цьому у військовослужбовців, які ведуть облік і списання таких предметів, як під час воєнного, так і під час мирного стану при заповненні документів з обліків напрацьовано багаторічні навички власного почерку, що має суттєве значення для ідентифікації таких документів та встановлення вільних, відібрання напіввільних та експериментальних зразків почерку для призначення почеркознавчої або авторознавчої експертизи. Розкриваючи індивідуальність, динамічну стійкість і вибіркову мінливість, слід зауважити, що *індивідуальність* характеризується особливістю

й неповторністю виконання почерку в різних осіб, що проявляється в різноманітних суб'єктивних і об'єктивних чинниках, які взаємодіють між собою в процесі формування в конкретної особи письмово-рухомих навичок. Щодо *динамічної стійкості* письма, то слід говорити про тенденцію до збереження в особи сукупності ознак, їхню стабільність у часі та стійкість впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Це також є здатністю відображати в рукописах стійкі письмово-рухові навички, враховуючи й різноманітні видозміни. Тобто службові військові особи, відповідальні за облік і рух озброєння, швидко адаптуються до викликів воєнного стану, оскільки менше ризикують, ніж ті військові, які перебувають безпосередньо на передовій, тому «цінують» свою роботу і не бажають її міняти, проявляючи зовнішню активність перед командуванням військових підрозділів, швидко набувають стійких навичок оформлення довірених для виконання документів, які заповнюють власноруч, що допомагає слідчим і експертам при ідентифікації авторів, які виконали певний документ. Щодо елементу *вибіркової мінливості*, то слід зауважити, що вона характеризується здатністю особи трансформувати рухомі навички почерку й письма в результаті зовнішніх і внутрішніх факторів, котрі відволакають особу, яка здійснює письмо. При цьому простежуються часткові зміни почерку, чому сприяє діяльність на території, наближеній до передових позицій, відповідні острахи; можливі також зловживання при логістиці доставки озброєння з тилу на передову та інші фактори й напрацювання особливостей письмово-рухомих навичок почерку виконавця. Все це психологічно впливає і на списання зброї з передової, куди така особа не дуже бажає з'являтися для підтвердження непридатного стану або втрати відповідного озброєння. Окреслене стосується і командирів підрозділів на передовій, коли ними не завжди контролюються вимоги до безпеки поводження зі зброєю і вибуховими речовинами (нерозрядження зброї поза зоною бою, неправильне забезпечення видачі гранат і їхніх елементів підлеглим, спорядження вибухівкою дронів та ін.), за фактами чого вони проводять службові розслідування та особисто складають висновки щодо його результатів, які інколи проводяться формально з метою зменшення, зокрема, і своєї відповідальності, тобто фальсифікується така документація, що перевіряється органами слідства. Крім того, командування військових підрозділів разом із матеріально відповідальними особами інколи формально ставляться і до списання зброї, боєприпасів, вибухових речовин тощо, внаслідок чого вони потрапляють у незаконний обіг. На підставі вищезазначеного та результатів дослідження слід зауважити, що окреслені питання є актуальними та перспективними для вивчення не лише сьогодні, а й після закінчення дії воєнного стану.

Окремо слід розглянути деякі особливості різновидів письма, виконаного засудженими особами, тобто субкультурної мови в письмовому вигляді та у вигляді татуювання. Малюнковим зображенням є татуювання тіла з метою визначення символів і злочинного статусу, інформації, за які види злочинів особа була засуджена, де відбувала покарання тощо. Іншим письмовим видом спілкування серед засуджених як в установах виконання покарання, так і за їх межами є так звана малява, тобто письмовий лист, невеликий за розміром, інформація в якому зашифрована, щоб ніхто інший не зрозумів його змісту. Сьогодні певні афоризми або вирази з місць позбавлення волі стали мати багатофункціональне значення, зокрема й у побуті та серед неповнолітніх. Працівники правоохоронних органів повинні знати, але не зловживати використанням вищезазначеної субкультурної мови при спілкуванні з підозрюваними, обвинуваченими, проте її використання є виправданим при виконанні тактичних завдань, проведенні оперативно-розшукових заходів, зокрема оперативно-розшукових комбінацій, тактичних операцій тощо.

Висновки

З'ясовано етапи генезису виникнення письма, почерку, особливості виявлення й підготовки зразків та проведення щодо них судових експертиз. Обґрунтовано напрями досліджень із проблемних теоретичних, законодавчих і правозастосовних питань, напрацьовано рекомендації і пропозиції шляхів їх вирішення на сучасному стані. На підставі історичного досвіду вчених досліджено особливості підготовки та проведення експертних досліджень у кримінальних провадженнях, які проводяться українською мовою, що рекомендовано використати як позитивний і перспективний досвід. Окремо здійснено дослідження генезису і використання субкультурного письма та мови малюнку злочинного татуювання в досудовому розслідуванні, при цьому зроблено висновок про поширення їх поза злочинною діяльністю та в побуті. Досліджено причини й умови витоку зброї, боєприпасів та вибухових речовин у незаконний обіг протягом 2014–2023 рр. із зони АТО, ООС, з місць ведення бойових операцій, логістики їх постачання у війська та ін. за рахунок зловживання й халатності матеріально відповідальних та інших військових осіб; кримінальні правопорушення, пов'язані, зокрема, з порушенням в обліках і безпідставним списанням указаних небезпечних предметів, облік і рух яких здійснюється за власноруч заповненими відповідними бланками суворой звітності щодо таких матеріальних цінностей. З метою запобігання незаконному обігу зброї, боєприпасів, вибухових речовин рекомендовано Міністерству внутрішніх справ України разом з відповідними військовими структурами забезпечити облік зброї та предметів військового призначення, що були

виданні після 24 лютого 2023 р. представникам тероборони та іншим громадянам, з метою їх вилучення із незаконного обігу, оскільки значна їх кількість перебуває в осіб і зберігається (використовується) не за цільовим військовим призначенням. Утім, вивчення порушених питань не є остаточним і підлягає окремому дослідженню.

Список бібліографічних посилань: 1. Татування злочинного світу й натільне тату : інформ.-аналіт. зб. / уклад.: М. В. Кузнецов, О. О. Канцидайло, А. М. Сидоренко, Т. Г. Корж-Ікаєва ; Нац. поліція України, Департамент операт.-тех. заходів. Київ, 2019. 288 с. **2.** Юхно О. О. Удосконалення культури мовлення, паралінгвістичних, екстралінгвістичних і психологічних знань при оперативно-розшуковому запобіганні і розкритті злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 1. С. 291–299. **3.** Юридичне документознавство : навч. посіб. / С. С. Вітвицький, О. М. Мердова, Л. П. Петришин та ін. ; за заг. ред. С. С. Вітвицького. 2-ге вид. доповн. та перероб. Кропивницький : ДонДУВС, 2022. 240 с. **4.** Тетарчук І. В., Дяків Т. Є. Юридичне документознавство : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2016. 164 с. **5.** Терзиев Н. В., Эйсман А. А. Введение в криминалистическое исследование документов. Часть 1. М., 1949. 59 с. **6.** Криміналістика : підручник : у 2 т. / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Тіщенко та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. Т. 1. 384 с. **7.** Клименко М. І. Криміналістичне значення ознак, що характеризують ступінь грамотності виконавця рукопису на українській мові. *Криміналістика і судова експертиза*. 1970. Вип. 7. С. 178–183. **8.** Клименко М. І., Ципенюк С. А. Проведення почеркознавчих експертиз з метою вирішення завдань і встановлення групової належності. *Криміналістика і судова експертиза*. 1971. Вип. 8. С. 157–158. **9.** Деркач Н. М. Оперативно-розшукова протидія незаконному обігу вогнепальної зброї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 20 с.

Надійшла до редколегії 21.11.2023

Прийнята до опублікування 10.12.2023

Yukhno O. O., Smirnov H. V. Problematic issues related to forensic examination of written language and handwriting in pre-trial investigation

The article retrospectively examines the genesis of theoretical and law enforcement issues, legislative and other regulatory frameworks relating to forensic examination of written language and handwriting with a view to improving them and further prospects for their use in forensic science and forensic examination. The genesis of the emergence and introduction of the first state, international, religious, economic and other types of documents, methods and types of their execution and registration, and the improvement of the historical documentary system in our country and the persons who could execute them in various fields of use in the

country and in ensuring the vital activity of the population, as well as the mechanism of the first identification actions with this category of writing and handwriting are investigated. The role, essence and significance of written language, handwriting and documentary studies in their historical aspect in terms of formation, improvement and use in establishing and identifying the person who executed a certain document or written text are determined. Separate objectives have been identified to improve knowledge, including subculture and skills, on the detection, establishment and preparation for forensic examination of written language and handwriting by detectives, investigators, forensic specialists, experts, prosecutors, investigating judges and court personnel, taking into account the requirements of the time regarding the use by criminals of documents made both by conventional means and with the help of computer equipment, the Internet, mobile communications, as well as other modern telecommunications achievements and digitalisation of the pre-trial process. The article investigates the peculiarities of forensic methods of examination of written language and handwriting objects to be taken into account by officials who, in particular, conduct pre-trial investigation of criminal offences committed with the use of ordinary or forged written documents, handwriting forgery, and other criminal methods of their use with a view to qualitative preparation and conduct of relevant handwriting and authenticity examinations. Based on the results of the study, the author's scientific positions and ways of solving the existing problematic issues have been developed.

Key words: language, handwriting, writing, graphic representation, performer, forensic research, examination, identification, subculture.

